

çözümü için Kitap ve Sünnet'e bağlı kal-
mak kaydıyla, aklın rehberliğini benim-
semeyi hedef almıştır. Eserlerinin başlı-
caları şunlardır: 1. *Cilâ'ül-'ayneyn fi
muḥâkemeti'l-Ahmedeyn*. İbn Teymiyye-
ye'yi tenkit eden İbn Hacer el-Heytemî'ye
reddiye olarak kaleme alınan, Kitap ve
Sünnet'e bağlı kalmanın gerekliliğini vur-
gulayan bu eser birkaç defa basılmıştır
(Kahire 1278, 1961). *Cilâ'ül-'ayneyn* Sa-
fiyyüddin el-Hanefî el-Buhârî'nin *el-Ḳav-
lül-celî fi tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn
Teymiyye el-Hanbelî'si* ve Muhammed
Sıddık Han'ın *el-İntikâd-ür-raciḥ fi şer-
hi'l-i-tikâdi's-şahih*'i ile birlikte de ya-
yınlanmıştır (Kahire 1292). 2. *el-Ecvibe-
tül-'akliyye li-eşrefiyyeti's-şer'atî'l-
Muḥammediyye*. İslâm dininin üstünlü-
ğünü akli delillerle ispatlamaya çalışan
bir eserdir (Bombay 1314). 3. *el-Cevâbü'l-
fesih* fi reddi 'Abdî'l-Mesih. Hristiyan
Abdülmesih b. İshak el-Kindî'nin (h. IV.
yüzyıl), Abbâsî emirlerinden Abdullah b.
İsmâil el-Hâşimî'yi hristiyan olma-
ya davet eden ve Hristiyanlığın İslâmiyet'ten
üstün olduğunu iddia eden mektubuna
reddiye olarak yazılmıştır (Lahor 1306). 4.
*Selisül-gâniyât fi zevâtü't-ṭarafeyn mi-
ne'l-kelîmât*. Sağdan sola ve soldan sağa
aynı şekilde okunan ("kaleka" gibi)
kelimeleri içine alan bir lugattır (Beyrut
1319). 5. *Gâliyetül-mevâ'iz ve mişbâ-
hu'l-mutta'iz*. Müellifin yazımını 1300'de
(1883) tamamladığı, vaaz verme ve din-
lemenin âdâbını anlatan, Bağdat ve çer-
resinde büyük ilgi uyandıran bu eser iki
cilt halinde yayımlanmıştır (Kahire, I.
1301, II. 1329). 6. *Ḥadîkatül-vürûd fi
aḥbâri Ebi's-Şenâ Şihâbiddîn Mahmûd*.
İki cilt halindeki bu eser, Âlûsî'nin baba-
sı Şehâbeddin Mahmûd'un hayatını ko-
nu edinmektedir. İlk cildi Abdülfettâh
eş-Şevvâf tarafından kaleme alınan ese-
ri Nu'mân b. Mahmûd el-Âlûsî tamamlamış-
tır (eserin çeşitli yazmaları için bk.
İmâd Abdüsselâm Raûf, s. 248). Ayrıca *el-
Âyâtü'l-beyyinat fi 'ademi semâ'il-
emvât inde'l-Hanefiyye ve's-sâdât*
adlı bir eseri daha vardır (bk. *İzâhu'l-
meknûn*, I, 6).

BİBLİYOGRAFYA:

Nu'mân el-Âlûsî, *Cilâ'ül-'ayneyn*, Kahire
1278; Serkis, *Mu'cem*, I, 8; Brockelmann, *GAL
Suppl.*, II, 789; *İzâhu'l-meknûn*, I, 6, 29, 89,
363, 372, 391; II, 53, 135; Kehhâle, *Mu'cemü'l-
mü'ellifin*, XIII, 107; Yûnus İbrâhim es-Sâmerrâi,
Târîhu 'ulemâ'i Bağdâd, Bağdâd 1402/1982, s.
695-696; İmâd Abdüsselâm Raûf, *et-Târîh ve'l-
mü'erriḥün*, Bağdâd 1983, s. 245-
246, 248; Abbas el-Azzâvî, "Âlûsî", *İTA*, I, 337;
H. Pêrès, "Nu'mân Ḥayrûddîn Ebû'l-Berekât",
UDMI, I, 225.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

ÂLÜSÎ, Şehâbeddin Mahmûd

(Şehâb al-dîn محمود الألوسی)

Ebü's-Senâ Şihâbüddîn
Mahmûd b. Abdillâh b. Mahmûd
el-Hüseynî el-Âlûsî
(ö. 1270/1854)

Âlûsî ailesinden
müfessir, fakih, edip ve şair.

1217'de (1802) Bağdat'ta doğdu. Ne-
sebi baba tarafından Hz. Hüseyin'e, ana
tarafından Hz. Hasan'a ulaşmaktadır.
Hülâgû'nun Bağdat'ı istilâsı üzerine ora-
dan göç edip Fırat nehri üzerindeki Âlûs
adasına yerleşmiş olduğu için Âlûsî nis-
besiyle anılan ve birçok âlim ve edip ye-
tiştiren bir aileye mensuptur. Tahsil ha-
yatına reîsülmüderresin olan babasının
yanında başlayarak ondan Arap dili, Ha-
nefi ve Şâfiî fıkıhı ile hadis okudu. Ayırı-
ca devrin meşhur âlimlerinden de ders

aldı. Ali es-Süveydî, Alâeddin Ali el-Mev-
silî ve Hâlidîyye tarikatının kurucusu
Mevlânâ Hâlid en-Nakşibendî onun ho-
caları arasında yer alır. On üç yaşında
kitap yazmaya ve ders okutmaya başla-
dı. Aralarında Abdülfettâh eş-Şevvâf ve
Ahmed b. Mahmûd Sâlih (Kaymakçı) gibi
âlimlerin de bulunduğu pek çok öğrenci
yetistirdi. Birçok medresede ders ver-
dikten sonra Saltanat-ı Dâr-ı Âliyye mü-
derrisi unvanını aldı. Diğer taraftan Bağ-
dat'ın en büyük âlimi olmasından dola-
yı, vakfiyesinde bu hususun şart olarak
zikredildiği Mercânîye Medresesi vakıf-
larına mütevellî tayin edildi. Otuz yaşın-
da Bağdat'ın Hanevî müftüsü oldu. Yak-
laşık on beş yıl kadar kaldığı bu vazife-
den hakkındaki dedikodular yüzünden
azledildi (1847). Bunun üzerine Âlûsî, da-
ha önce başlayıp yedi cildini yazdığı meş-
hur tefsiri *Rûhu'l-me'ânî*'yi tamamlama-
k için köşesine çekildi. 1851 yılına

Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî'nin *Rûhu'l-me'ânî* adlı tefsirinin ilk iki sayfası (Râğıb Paşa Ktp., nr 185, vr. 1^b-2^a)

kadar iki cilt daha ilâve ederek tamam-ladığı eserini padişah Abdülmecid'e tak-dim etmek ve bu vesile ile iftiraya uğ-radığı için müftülükten azledildiğini an-latarak hakkını aramak üzere aynı yıl İstanbul'a gitti. Orada Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey ve bazı meşhur âlimlerle görüştü, onlarla ilmî sohbetlerde bulun-du. Getirdiği resmî yazıları takdim et-mek için Sadrazam Reşid Paşa'nın hu-zuruna çıktı ve sadâret müsteşarı Fuad Paşa'yı da tanıma fırsatı buldu. Yirmi bir ay kadar kaldığı İstanbul'da hüsnü-kabul gördü, âlimlerin ve devlet adam-larının takdir ve teveccühlerini kazandı. Ancak arzu ettiği sonucu alamadan Bağ-dat'a döndü. İstanbul'a gidişini, oradaki temaslarını ve Bağdat'a dönüşünü edebî bir üslûpla anlatan üç ayrı eser yazdı.

İstanbul'dan Bağdat'a dönerken yol-da sıtmaya yakalanan ve ömrünün son dönemini bu hastalıkla mücadele ederek geçiren Âlûsî Bağdat'ta öldü ve Ma'rûf-i Kerhî Kabristanı'na defnedildi.

Âlûsî keskin zekâsı, kuvvetli hâfızası, sağlam mantığı ve muhakemesi saye-sinde devrinin en büyük âlimlerinden biri oldu. Hâfızasının kendisini hiç yal-nıltmadığını ve en zor meseleleri dahi halledebilecek fikrî güce sahip oldu-ğu bizzat kendisi ifade etmektedir. Va-karı ve hayır severliği ile de temayüz etti. Öğrencilerini çok sever ve onların çeşitli ihtiyaçları ile yakından ilgilenirdi. Gündüzleri ders okuttuğu ve fetva işle-riyle meşgul olduğu için eserlerini an-cak geceleri yazardı. Süratle yazdığı müsveddeler ertesi gün kâtipleri tara-fından saatlerce temize çekilirdi. Mü-kemmel bir üslûp ve ifadeyle sahip olan yazıları birer fesahat ve belâgat örneğidir. İlmî ve edebî alanlarda pek çok eser verdi. Öte yandan hikmet ve ta-savvufa dair yazdığı güzel şiirleriyle bu alanda da üstat olduğunu gösterdi. Bağdat'ta duraklamış bulunan ilmî ha-yat ve fikrî hareket, onun sayesinde ye-niden canlandı.

Ebü's-Senâ el-Âlûsî, amelinde Şâfiî mez-hebine bağlı olmakla beraber bazı me-selelerde Hanefî mezhebine uymuş ve ona göre fetva vermiştir. İbn Teymiyye, İbn Kudâme, İbn Kayyim el-Cevziyye gi-bi meşhur âlimleri takdir ve müdafaa etmesi yanında onların kendi kanaatine ve müctehidlerin icmâ'ına aykırı bul-duğu fikirlerini tenkit etmekten çekin-mezdi. Hatta kaynaklarda ömrünün son yıllarına doğru ictihada temayül ettiği de zikredilmektedir. Bu sebeple, ilgisi

bulunmadığı halde bazı kimseler tara-fından kendisine yapılan Vehhâbîlik is-nadı doğru değildir. İtikadda selefi ol-duğunu söyler ve çocuklarına, en doğru yol kabul ettiği selef akîdesini tavsiye ederdi. Bununla beraber Eş'arî ve Mâ-türîdî mezheplerini müdafaa etmekten de geri durmamıştır. O, gerek Şiîler'in sorularına verdiği cevapları ihtiva eden *el-Ecvibetü'l-İrâkıyye* adlı eserinde, gerekse *Rûhu'l-me'ânî* adlı tefsirinde kelâmî meseleleri dirayetle ele alışından anlaşıldığı üzere kelâm ilmi ile de meş-gul olmuştur.

Âlûsî'nin Necmeddin Muhammed Hâ-mid, Bahâeddin Abdullah, Sa'deddin Ab-dülbâkî, Ebü'l-Berekât Hayreddin Nu'mân ve Ahmed Şâkir adlarında beş oğ-lu vardır. Bunlardan ilk dördü eser sa-hibi birer âlimdir.

Eserleri. Âlûsî yirminin üzerinde eser kaleme almış olup bunları ilmî ve edebî olmak üzere iki başlık altında toplamak mümkündür (bk. Muhsin Abdülhamîd, s. 85 vd.).

A) İlmî Eserleri. 1. *Rûhu'l-me'ânî* fi tefsiri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'îl-meşânî. Âlûsî'nin en değerli eseri sayı-lan meşhur tefsiridir. Otuz dört yaşında iken yazmaya başladığı bu eseri on altı yılda tamamlamıştır. İlk defa dokuz cilt halinde Bulak'ta (1301), daha sonra on iki cilt halinde Kahire'de (1346/1927) ve on beş cilt (otuz cüz) olarak Beyrut'ta (ts.) basılmıştır. 2. *Havâşî Şerhi'l-Kaṭr*. İbn Hişâm'ın nahve dair *Kaṭrû'n-nedâ* adlı eserinin şerhi üzerine ilk gençlik yıllarında yazmaya başladığı hâşiye olup oğlu Nu'mân Hayreddin'in tamamladı-ğı kısımla birlikte Kudüs'te basılmıştır (1320). 3. *Gâyetü'l-ihlâs bi-tehzîbi naẓ-mi Dürretü'l-gavvâs (Keşfü't-turre 'anil-gurra)*. Harîrî'nin *Dürretü'l-gavvâs* adlı eserinin şerhidir. Âlûsî bu eseri ile Arap dili ve edebiyatı alanında da üstat oldu-ğunu ispat etmiştir (Dimaşk 1301). 4. *eṭ-Ṭırâzü'l-müzeḥheb fi Kaşidetü'l-Bâzîl-eşheb*. Abdülbâkî el-Ömerî'nin Abdülkâ-dir-i Geylânî için yazdığı kasidenin şer-hidir (Mısır 1313). 5. *el-Ecvibetü'l-İrâ-kıyye 'ale'l-(li'l)-es'ileti'l-İrâniyye*. Ke-lâm, felsefe, fıkıh gibi çeşitli konularda İranlılar tarafından sorulan otuz soru-nun cevabını ihtiva eder. *Vahdet-i vü-cûd**, ilk sorunun cevabı olarak bütün tafsîlâtıyla anlatılmıştır. Âlûsî'nin tefsir-lerinden sonra ikinci önemli eseri kabul edilir (Bağdat 1301; Kahire 1314, Ali De-de el-Mevlevî'nin *Havâtimü'l-hikme* adlı eserinin kenarında; İstanbul 1317). 6. *el-*

Ecvibetü'l-İrâkıyye 'ale'l-es'ileti'l-Lâ-hûriyye. Lahorlular'ın ricası üzerine ya-zılmış olup ashâb-ı kirâm hakkındadır. Âlûsî bu eseri ile II. Mahmud'un takdir-lerine mazhar olmuştur (Bağdat 1301; Kahire 1307). 7. *el-Feyzü'l-vârid 'alâ rav-zî Mersiyeti Mevlânâ Hâlid*. Nakşi-bendî şeyhi Mevlânâ Hâlid'in ölümü üze-rine Muhammed el-Cevâd tarafından ka-leme alınan kasidenin şerhidir (Kahire 1278, 1287). 8. *Şerhu'l-Kaşidetü'l-Kâdi-riyye* (Kahire 1313).

B) Edebî Eserleri. 1. *İnbâ'ül-ebnâ' bi-atyâbi'l-enbâ'*. Edebî üslûpla kale-me alınmış bir vasiyetnamedir. Çocuk-larına yapmış olduğu nasihatları ve tav-siyeleri ihtiva eder. Eserin bir nüshası, hemen aşağıda zikredilen üç eseriyle birlikte Ali Emîrî Kütüphanesi'nde ka-yıtlıdır (nr. 2564). 2. *Neşvetü's-şemûl fi's-seferi ilâ İslâmbûl*. Âlûsî'nin İstan-bul seyahatine dair bir eseridir. Burada seyahatinin sebebini, giderken uğradığı yerleri, görüştüğü kişileri ve intibaları-nı anlatmaktadır (Bağdat 1291, 1293). 3. *Neşvetü'l-müdâm fi'l-'avd ilâ medî-neti's-selâm*. İstanbul'dan Bağdat'a dö-nüşünü, bu sırada uğradığı yerleri, âlim ve ediplerle olan sohbetlerini ve çeşitli intibalarını edebî üslûp içinde dile ge-tirmektedir (Bağdat 1293). 4. *Ġarâ'ibü'l-iġtirâb ve nüzhetü'l-elbâb fi'z-zehâb ve'l-ikâme ve'l-iyâb*. Bu eser de Âlû-sî'nin İstanbul seyahatine, Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey ve diğer âlimlerle yap-tığı ilmî sohbetlere ve meşhurlardan ba-zılarının hal tercümelerine dairdir (Bağ-dat 1327). 5. *el-Makâmâtü'l-hayâliyye*. Gençliğinde kaleme aldığı manzum bir hikâyedir (Kerbela 1273). 6. *Kaşidetü'r-Rifâ'ıyye*. Torunu Mahmûd Şukrî el-Âlû-sî tarafından *el-Esrârü'l-ilâhiyye şer-hu'l-Kaşidetü'r-Rifâ'ıyye* adıyla şerhe-dilmiştir (Kahire 1305).

BİBLİYOGRAFYA:

C. Zeydan, *Meşâhîru's-şârk*, Kahire 1902, I, 161-164; Serkis, *Mu'cem*, I, 3-5; Hedüyyetü'l-'ârifîn, II, 418-419; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 785-787; Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 53; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, XII, 175; Abbas el-Az-zâvî, *Zikrâ Ebi's-senâ* (el-Âlûsî, Bağdat 1958; a.mlf., "Âlûsî", *İTA*, I, 334-337; Nu'mân el-Âlû-sî, *Cilâ'ül-'ayneyn*, Kahire 1961, s. 43-45; M. Hüseyin ez-Zehabî, *et-Tefstr ve'l-müfessirîn*, Kahire 1381/1962, I, 352-362; Muhsin Ab-dülhamîd, *el-Âlûsî: müfessiren*, Bağdat 1388/1968; Enver el-Cündî, *Terâcimü'l-'â'lâmî'l-mu'â-sırîn fi'l-'âlemi'l-İslâmî*, Kahire 1970, s. 475-485; Ö. Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstan-bul 1973-74, II, 743-751; M. Şerefeddin Yalt-kaya, "Âlûsî", *İA*, I, 391-392; H. Péres, "al-Âlû-sî", *EI²* (İng.), I, 425; a.mlf., "el-Âlûsî", *IDMİ*, I, 224-226.

